

OCJENE I PRIKAZI

ВАНГЕЛИЈА ДЕСПОДОВА, Григоровичево евангелие бр. 9. Институт за истражување на старословенската култура, Прилеп. Македонски средновековни ракописи, II. Прилеп 1988. Str. 315 + 57 l. (faksimil).

Institut za istraživanje staroslavenske kulture u Prilepu izdanjem se *Grigoričeva evanđelja br. 9* predstavio kao znanstvena ustanova koja ima sluha i smisla za istinsku znanstvenu djelatnost, s obzirom na činjenicu da je autorica cijelog izdanja V. Despodova ovaj izuzetno značajan spomenik stare makedonske književnosti prezentirala na akribičan način s cijelom odgovarajućom znanstvenom aparaturom, ispunjavajući tako sve uvjete koje takvo izdanje traži.

Sam spomenik, međutim, nije velik; opseg mu je svega 58 listova (po paginaciji 57, ali su dva lista obilježena istim brojem), zapravo, radi se samo o nešto većem fragmentu punog aprakosnog evanđelja. Sam izvornik izdan je kao faksimil na kraju knjige; obrada spomenika je kompletna u svakom pogledu, jer obuhvaća sve relevantne podatke i analize, a od stranice 213. do 315. i ćirilicom transliteriran tekst evanđelja, i to paralelno s tekstom *Miroslavljeva evanđelja*, koje je također puni aprakos.

Znanstvena obrada obuhvaća ukupno 205 stranica i bavi se u prvom dijelu paleografsko-grafijskom i jezičnom analizom, koja istražuje područje fonetike, morfologije, sintakse i leksika. Za ovim slijedi tekstološka analiza, kojoj je autorica posvetila dosta prostora i posebnu pažnju, te na kraju i diferencijalni rječnik.

U uvodu je dana bliža povijest rukopisa, kao i njegova vanjska obilježja, pri čemu dva podatka padaju u oči. Prvi je da je format malen (21,5 x 14,5 cm), te drugi, da su sveščići od kojih se sastoji kodeks izmjenično od pergamenta i jedne stare vrste papira (tzv. bombicine), koja ipak ima i vodeni znak, po čemu se rukopis datira u prvu četvrtinu XIV. stoljeća, preciznije između 1301. i 1307. godine. Kodeksu nedostaje početak i kraj, nema ni pojedinih listova u sredini kodeksa, a ima ih i ispremetanih, što autorica utvrđuje na temelju proučavanja integralnog teksta.

Paleografska analiza nije detaljna čemu je uzrok to što autorica nije imala na raspolaganju izvornik nego je radila isključivo po fotokopijama, kako sama naglašava, ali je ipak na temelju paleografskih podataka utvrdila da se uz glavnu

ruku pojavljuju još tri sporedna pisara koji pišu svega po nekoliko redaka u kontinuitetu teksta. Autorica dovodi u vezu *Grigorovičevo evanđelje br. 9* (dalje Grig 9) s *Miroslavljevim evanđeljem*, međutim, nije obratila pažnju na to da po vanjskim oznakama, a dijelom i po grafiji postoji izvjesna veza s bosanskim kodeksima (prije svega u formatu, ali i u vrlo ograničenoj upotrebi grčkih slova, osobito u brojnim vrijednostima), ali i razlike, prije svega u pisanju *ja-*, *-ja-*, pri čemu se pretežno upotrebljava ligatura *ia*, a znatno rjeđe *ĭ*, no s druge strane relativno je rijetka upotreba ligature za *je-*, *-je-*, najčešće se piše *e*, dok grafija za slijed *la*, *na* karakterizira tipičnu makedonsku stilizaciju likvide i nazala s jatom. Uz to se registrira i izvjestan broj slučajeva pisanja *a* jatom iza starih mekih suglasnika *r* i *s*, te jedan slučaj iza *č*, kao i vrlo frekventno pisanje nazala prednjeg i stražnjeg reda, ali isključivo bez jotacije.

Autoričin je zaključak s obzirom na paleografske i grafijske oznake da sva četiri rukopisa pripadaju istoj školi, te da Grig 9, s obzirom na tip slova pokazuje recentne osobine, pojavljuju se oblici slova karakteristični za ranija stoljeća, a sam spomenik locira se u ohridski kraj, a kako je pisan čitavo stoljeće ranije od ulaska toga područja u sastav Srbije, Grig 9 predstavlja izrazit spomenik makedonske redakcije.

Što se jezičnih razina tiče, najdetaljnije je obrađena fonetika, pri čemu se V. Despodova najviše zadržala na problematici pisanja nazala, kao jednoj od distinktivnih osobina makedonske redakcije, pri čemu je za čitatelja posebno korisno što u najvećem broju slučajeva daje paralele iz drugih makedonskih rukopisa, te na taj način smješta Grig 9 u vremenu i prostoru utvrđujući uz to da Grig 9 u dobroj mjeri odražava jezik predložka, u kojem još nema mnogo denazalizacije, a s obzirom na to da je proces denazalizacije tekao od sjevera prema jugu, kodeks se locira na prostor zapadnomakedonskih dijalekata, konkretno u Ohridsku školu.

U morfologiji i najvećem broju sintaktičkih osobina prema autoričnim istraživanjima čuva se, uglavnom, tradicija, te se zbog toga ona ograničila na utvrđivanje odstupanja od staroslavenske norme, u prvom redu, prema gubljenju preciznoga osjećaja za kongruenciju u rodu i broju, a u domeni deklinacije posebna je pažnja posvećena znakovima raspadanja deklinacijskog sistema, koji se očituju u pogreškama u padežnim nastavcima (naročito kod padeža s istom funkcijom), te pojavi prijedloga u funkciji padeža, tj. zamjeni padeža analitičkim prijedložnim konstrukcijama, te pojavi člana, pri čemu se uz primjere iz Grig 9 navode i primjeri iz drugih makedonskih spomenika, a ponekad i takvih pojava kojih nema u Grig 9, kao što je npr. reduplikacija objekta.

Uz gramatičke oblike deklinacije daje se sintaksa padeža, čime se nesumnjivo dobiva na preglednosti cjelokupne građe. Autorica se posebno zadržava na problematici dativa apsolutnog komentirajući razna dosadašnja mišljenja u znatnosti o njegovom karakteru s obzirom na odnos prema grčkom apsolutnom genitivu.

Dosta je opširno obrađena i konjugacija, registrirani su upravo oni primjeri u kojima se odstupa od staroslavenskog kanona, ali je pri tom prezentirana i situacija u makedonskim govorima, kao i stanje u pojedinim kanonskim spomenicima, u kojima ima, također, pojedinačnih odstupanja. Naročito se zadržava na arhaičnim ličnim oblicima glagola, kao što je asigmatski aorist, koji se općenito registrira u glagoljskim, a rjeđe u ćirilskim staroslavenskim kodeksima, a nalazi ga Grig 9. Međutim, u tzv. imenskim formama glagola nije obratila posebnu pažnju na arhaične oblike part. praet. act. glagola IV. vrste (po Leskienu), iako se u tekstu vidi da je prisutan nemali broj takvih oblika.

U sferi sintakse autorica se još posebno bavila samo rečeničnim redosljedom da bi u zaključku pregleda gramatičkih osobina konstatirala da se u Grig 9 susreće dosta primjera inovacija inherentnih makedonskim rukopisima, ali i inovacija koje potječu iz makedonskih govora, naročito u deklinaciji (raspad starog deklinacijskog sistema, prijelaz od sintetičkih oblika na analitičke), a nešto manje u konjugaciji.

Posebno i vrlo detaljno obrađen leksik predstavlja u poglavlju, u kojem uspoređuje leksik Grig 9 sa staroslavenskim kanonom, i to ne samo s aprakosima nego i s tetraevanđeljima, ali posebno, i izvan toga, s *Miroslavljevim evanđeljem*, budući da smatra da *Miroslavljevo evanđelje* (dalje Mir) i Grig 9 pripadaju po tekstu istomu tipu punoga aprakosnog evanđelja. Pri tom se orijentirala na leksičke varijante u tekstovima, na temelju čega je utvrdila veliko slaganje s Mir, ali do izvjesne mjere i sa *Marijinskim evanđeljem*. Međutim, iako je u načelu u tzv. raznočtenijima pažnja poklonjena leksičkim razlikama, ponegdje se bez posebnog obrazloženja bilježe i razlike u oblicima (kao npr.: *ѣрѣвѣ* Grig 9: *иерѣво* Mir), a ponegdje registriraju i razlike u redu riječi i sl. Međutim, većina primjera pokazuje odnos arhaičnoga leksika ili grčkih posuđenica prema neologizmima i slavenskim riječima u drugim kodeksima. Također su pobilježene i razlike u afiksima, te različite vrste riječi u paralelnoj upotrebi.

Kao najvažniji zaključak iz cjelokupne provedene analize tvrdnja je da se Mir i Grig 9 vežu za istu maticu, tako da Mir predstavlja srpsku, a Grig 9 makedonsku redakciju, a zajedno su najbližnji *Marijinskom evanđelju*, što proizlazi iz istog izbora riječi, konstrukcija, sintagmi i rečenica. Iako je Grig 9 mlađi od Mir, ipak Grig 9 pokazuje upravo u leksiku više arhaičnosti.

Tekstološka analiza Grig 9 dana je u trećem dijelu cjelokupne analize, kao njezin posljednji dio, kojemu je autorica posvetila ne samo veliki opseg, nego je prišla ovoj obradi i sa šireg stajališta cjelokupne problematike staroslavenskih evanđelja. S tim je u vezi V. Despodova u kraćim crtama izložila radove glavnih autora o slavenskom prijevodu evanđelja, te se u vezi s tim govori o tipovima redakcija s obzirom na kronologiju, pri čemu se složila s mišljenjem da bi Grig 9 i Mir pripadali prvoj redakciji punog aprakosa. Sljedeće vrlo opširno poglavlje tretira podjelu evanđelja prema namjeni i redosljedu čitanja, pri čemu daje detaljne informacije o tipovima evanđelja s obzirom na liturgijsku ili neliturgijsku

upotrebu. Ovaj dio rada veoma je dragocjen, jer se detaljno upušta u opisivanje raznih tipova kratkih i punih slavenskih aprakosnih evanđelja, objašnjavajući detaljno redosljed tekstova i njihovu upotrebu, upozoravajući na razlike koje se pojavljuju na tom planu i na temelju kojih je moguće klasificirati tipove punih slavenskih aprakosnih evanđelja, a uz to daje dosta opsežne informacije o raznim mišljenjima u vezi s nastankom slavenskog punog aprakosnog evanđelja. Posebno se prezentira mišljenje Kuljbakina i J. Vrane o Mir u vezi s jedinstvenim tipom slavenskog punog aprakosa, koje predstavlja, a zatim se općenito osvrće i na klasifikaciju grčkih punih aprakosa, pri čemu određeno značenje može imati i činjenica da se tip Grig 9/Mir slaže, u biti, s jednim grčkim tipom s kojim se ne slaže ni jedno od ostalih slavenskih aprakosnih evanđelja.

Pošto se, kao što se vidi, autorica s pažnjom zadržala na bitnim pitanjima slavenskog punog aprakosa, iznosi detaljno sadržaj Grig 9, ali budući da kodeks, kako je već rečeno, nije potpun, pristupa i djelomičnoj rekonstrukciji teksta, zapravo, ustanovljuje novi točan redosljed premetnutih listova, određuje broj listova koji nedostaju prema sadržaju, a na kraju ovog poglavlja daje vrlo korisne i pregledne dvije tabele: prvu po evanđelistima, i to u usporedbi s Mir, dok je u drugoj redosljed čitanja u Grig 9, s preciznim navođenjem vremena čitanja, začela, lista, paralelno s drugim punim aprakosima, da bi na kraju naglasila kako je redosljed čitanja bitan element za tipološku klasifikaciju rukopisa.

Tekstološku analizu autorica završava poglavljima o tekstualnim razlikama u grupama Mstislav/Jurjevič prema Mir/Grig 9, te vrlo detaljno između Mir i Grig 9. Zanimljivo je da Despodova smatra da je neposredni predložak Grig 9 stariji od onog Mir, iako je Mir vremenski znatno stariji od Grig 9. U vezi s tim je veoma zanimljivo njeno mišljenje da je pisar zajedničke matice za Grig 9 i Mir uz aprakosno evanđelje imao i tetraevanđelje staroga tipa s Amonijevim glavama i Euzebijevim kanonima in margine, što je vrlo stara tradicija (ove marginalije zadržane su i u svim bosanskim tetrama), pa je uz pomoć ovih marginalnih oznaka pronalazio paralelna mjesta i tako mogao na njih uputiti, s obzirom na to da se u Mir, ali i u Grig 9 nalazi nešto uputa umjesto teksta lekcija. Kao dopuna osnovnim kriterijima za klasifikaciju spominje se još ukratko i klasifikacija prema tzv. dopunskom tjednu, te prema rasporedu čitanja s obzirom na početak tjedna.

U opsežnu zaključku kompletne jezično-tekstološke obrade kodeksa Despodova se u prvom redu zadržala na ustanovljavanju mjesta i vremena nastanka Grig 9, te pretpostavljene zajedničke matice Grig 9 i Mir. Dajući najosnovnije povijesne podatke autorica smatra da je matica nastala krajem X. ili početkom XI. st. u Ohridskoj školi, koja je još glagoljska, te pod vodstvom sv. Nauma i Klimenta produžava izvornu ćirilometodijsku tradiciju u vrijeme cara Samuila i makedonske države, kada je obnovljena ohridska episkopija sa slavenskim liturgijskim knjigama po uzusima Istočne crkve. Za Grig 9 Despodova utvrđuje da predstavlja arhaičan tip punog aprakosnog evanđelja, a leksički se slaže sa

Mir, ponekad čak pokazuje i arhaičnije crte od Mir, a izvjesni ostaci iz glagoljske grafije upućuju na to da se radi o prvom ili drugom ćiriličkom prijepisu s glagoljice, budući da se glagoljica u Makedoniji zadržala još čitavo stoljeće poslije propasti Samuilova carstva 1018. god.

Iako se u Grig 9, kako je pokazala jezična analiza, mogu sresti i izvjesne dijalekatske natruhe, u osnovi se radi o kontinuitetu jezika Ohridske škole.

Čitav rad dopunjava diferencijalni rječnik u kojem su registrirane paralele iz kanonskih evanđelja (Mar, Assem, Zog, Sav, Ostr.), i to isključivo leksičke, natuknice su normalizirane, kao i grčke paralele, a primjeri imaju oznaku evanđeoske glave i stiha, ponegdje se u karakterističnim sintagmama nalaze upute na drugi dio sintagme.

Drugi dio kodeksa je transliterirani tekst Grig 9 paralelno s tekstem Mir. Kako se vidi iz priloženih fotokopija cijelog rukopisa na kraju izdanja, tekst je mjestimice vrlo oštećen, teško čitljiv i zahtijevao je posebno velik napor pri transliteraciji, koja je izvedena prema svim pravilima znanstvenog izdavanja staroslavenskih tekstova, te je na taj način pogodna i za sva eventualna daljnja jezična istraživanja u raznim smjerovima, te svakako predstavlja, kao i cijela knjiga, izuzetan doprinos slavenskoj filologiji.

HERTA KUNA

The Anne Pennington Catalogue. A Union Catalogue of Cyrillic Manuscripts in British and Irish Collections. Compiled by Ralph Cleminson, General Editors Veronica Du Feu and W. F. Ryan. London, 1988, XII + [Pl. XVI] + 352.

Pod tim je naslovom tiskano djelo koje je započela i, uglavnom, stvorila Anne Pennington, no kako ju je smrt spriječila da *Katalog* i završi, on je izdan posmrtno u redakciji R. Cleminsona. Uz to je u *Predgovoru* iznesen potpuni opis osoba i institucija koje su na neki način sudjelovale u pripremi *Kataloga*. *Katalog* sadrži 352 + XII stranica, te 16 tabla sa snimkama stranica pojedinih karakterističnih rukopisa. *Katalogom* su obuhvaćeni samo ćirilski rukopisi (iako u Velikoj Britaniji ima i znatan broj glagoljskih spomenika), i to ne samo cjelovitih tekstova, kojih je ukupno 159, nego su obrađeni i svi ćirilski fragmenti, inksripti i druga građa u kodeksima pisanim različitim jezicima i pismima, ali su izostavljeni povelje, pisma i općenito dokumenti koji spadaju u drugu vrstu kataloga. Budući da je od početka autoričina nakana bila da obuhvati sveukupnost toga materijala na britanskom otočju, u *Katalogu* su notirani i svi već ranije u raznim katalozima obrađeni rukopisi.

Poredak registriranih rukopisa u *Katalogu* napravljen je prema zbirkama iz kojih potječu, a opisi odgovaraju standardnim normama obradbe starih ruko-